

TOMÁŠ BROŽ

LZE POVAŽOVAT RADOVESICKOU VÝSYPKU ZA KULTURNÍ KRAJINU?

Obr. 1. Letecký pohled od jihu na obec Radovesice. Foto: Snímek z filmu „Radovesická kotlina“, Krátký film 1970.

Hovoříme-li o Radovesickém údolí, vybaví se nám malebná krajina na severozápadní straně Českého středohoří. Údolí mísovitého tvaru se mírně svažuje ke svému otevřenému konci na severozápadě (**obr. 1**). Jeho východní část navazuje na masiv Českého středohoří, na jižní a severní straně jej ohraničují vulkanická tělesa. Údolím protéká od východu Lukovský potok, který se za obcí Radovesice ostře zařezává do krajiny a vytváří hluboké údolí klesající na západě až k řece Bílině. Na potoce jsou vybudovány Mlýnský a Bleší rybník, kromě nich je v údolí několik drobných vodních ploch, především v zatopených lomech po těžbě vápenců.

Území mezi historickými městy Bílinou a Kostomlaty pod Milešovkou je mimořádně cenné z hlediska flóry, fauny a morfologie. V krajině, kultivované převážně zemědělskou a sadařskou činností, se nacházejí čtyři státní přírodní rezervace, ve kterých se vyskytuje řada vzácných a ohrožených rostlin. Namátkou můžeme jmenovat sasanku lesní, běložárku liliovitou a větvitou, hvězdnicu chlumní, plaménka přímého či pr-

vosenku jarní. Na opukovém hřbetu rezervace Bělák je jediné naleziště Inu žlutého na levém břehu řeky Labe.¹ Kromě již zmíněných Radovesic, které tvoří přirozené centrum údolí, se tu nacházejí menší osady Chotovenka, Hetov a Dřínek na jižní straně a Lyskovice na severní straně údolí.

Oblast byla osídlena již v pravěku, což dokládá hradiště knovízské a štitarské kultury na vrcholu Štěpánovské hory dominující východní straně údolí.² Ze sídel v údolí jsou nejstarší obcí Radovesice (**obr. 2**), které jsou poprvé připomínány v polovině 13. století.³ Neorománský⁴ farní kostel (**obr. 3**) Všech

¹ FRANTIŠEK KRAUS, *Historie území Radovesické výsypky* [on-line]. Publikováno 29. 6. 2006, <http://arnika.org/historie-uzemi-radovesicke-vysypky>.

² VLADIMÍR ČTVERÁK – MICHAL LUTOVSKÝ – MILOSLAV SLABINA – LUBOR SMEJTEK, *Encyklopedie hradišť*, Praha 2003, s. 309.

³ ANTONÍN PROFOUS, *Místní jména v Čechách, jejich vznik, původní význam a změny*, Praha 1947, s. 531.

⁴ Neorománskou podobu získal kostel v roce 1867, jeho současná podoba pochází z roku 1912.

Obr. 2. Radovesice, náves. Foto: M. Posselt 1967, inv. č. negativu 100722, NPÚ generální ředitelství.

Obr. 3. Radovesice, kostel Všetech Svatých. Foto: Foto: inv. č. negativu 1813, NPÚ ú. o. p. v Ústí nad Labem 1961.

svatých v obci je v písemných pramenech poprvé zachycen k roku 1369.⁵ Ostatní zástavba v Radovesicích i okolních obcích je typická pro oblast Českého středohoří a nijak nevybočuje z průměru, za připomenutí stojí jen drobný pozdně barokní zámek v Hetově (**obr. 4**).

Takto by mohl vypadat současný stručný popis Radovesického údolí nebýt rozsáhlého ložiska hnědého uhlí pod Krušnými horami. To se v okolí Bíliny těžilo už v roce 1750, a to ve štolu u Chudeřic.⁶ Až do čtyřicátých let 20. století lehce převažoval hlubinný způsob těžby, v roce 1945 v celé severočeské uhelné pánvi existovalo 35 hlubinných a 28 povrchových dolů.⁷ Nevýhodou tohoto způsobu získávání suroviny je však výrazně nižší výtěžnost sloje, pouze 35 %, a nelze opomenout také výrazně vyšší bezpečnostní rizika těžby.

Moderní povrchový⁸ způsob těžby se u nás v mělce uložených slojích poprvé objevuje kolem roku 1900.⁹ K jeho masovému rozvoji sice dochází až po roce 1945, ale první přestavbu

⁵ VÁCLAV VLADIVOJ TOMEK, *Registra decimarum papalium*, čili: Registra desátků papežských z diecezí Pražské, Praha 1873, s. 78.

⁶ JAN LUXA a kolektiv, *Doly Bílina – Z historie hornictví k současnosti na Bílinsku*, Teplice 1997, s. 53.

⁷ SANISLAV ŠTÝS – LIBĚNA HELEŠICOVÁ, *Proměny měsíční krajiny*, Praha 1992, s. 34.

⁸ První těžba uhlí v 15. a 16. století byla pochopitelně také povrchová, ale záhy se přešlo na hlubinný způsob těžby.

⁹ J. LUXA a kol., *Doly Bílina*, s. 41.

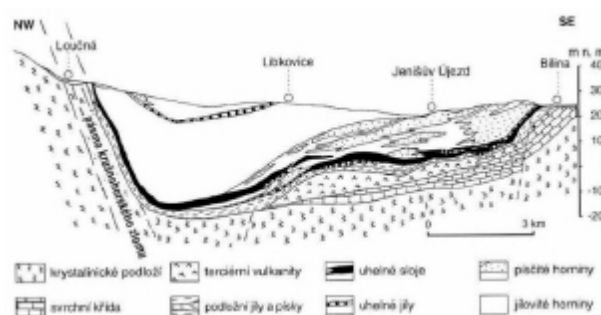

Obr. 4. Hetov, pozdně barokní zámeček. Foto: inv. č. negativu 1822, NPÚ ú. o. p. v Ústí nad Labem 1961.

hlubinných dolů na povrchové lomy provedl trust SUBAG¹⁰ v roce 1942 u dolů Quido IV, Hedvika a Robert v komořanské oblasti.¹¹ Hlavním důvodem prudkého rozvoje povrchové těžby uhlí byla orientace socialistického Československa na energeticky náročný těžký průmysl, kterému množství uhlí těženého tradiční hlubinnou metodou již přestávalo dostávat. Povrchová těžba umožňuje těžit uhlí výrazně rychleji a v daleko větším množství, uhelnou sloj lze zároveň vytěžit prakticky bezzbytků. I když je nutné odstranit nadložní vrstvy, stále je tento způsob efektivnější než těžba hlubinná.¹²

Zpočátku probíhala těžba v nepříliš velkých hloubkách a množství nadložních zemin nebylo veliké. Jak je vidět na řezu mosteckou pánví (**obr. 5**),¹³ uhelná sloj zde klesá poměrně rychle do značných hloubek. U Bíliny dosahuje nadložní vrstva mocnosti více než 200 metrů.

S rozšiřující se těžbou v padesátých letech a založením velkolomu Maxim Gorkij u Bíliny, vzniklým sloučením dvou menších lomů Rudiay I. a Rudiay II. v roce 1960, začalo být zřejmé, že problém se skrývkou bude nutné řešit radikálním způsobem. Na základě vládního rozhodnutí z roku 1964¹⁴ byla provedena analýza sedmi možných oblastí pro ukládání skrývky. Jejím výsledkem byl v roce 1966 projekt Radovesické výsypky,

Obr. 5. Řez mosteckou pánví. Převzato z http://geologie.vsb.cz/reg_geol_cr/9_obr/9_10_rez_mosteckou_panvi.jpg, publikováno 9. 5. 2018.

který byl vyhodnocen jako jediné možné řešení.¹⁵ Výsypka byla projektována na 1 miliardu metrů krychlových skrývkových hmot. Tento objem měl vytvořit mohutné zemní těleso o rozloze 1100 hektarů. Při relativním převýšení 220 metrů mělo dosáhnout kóty 500 metrů nad mořem, tj. přibližně až po úroveň okolních okrajových kopců Českého středohoří.¹⁶ Naplnění projektu se předpokládalo v roce 2015.

V důsledku společenských změn po roce 1989 došlo ke snížení spotřeby, a tudíž také těžby uhlí. Proto bylo rozhodnuto o předčasném ukončení vývozu zeminy na Radovesickou výsypku. Sypání zeminy bylo ukončeno v roce 2003 a v současnosti probíhá etapa biologické, především lesnické a zemědělské rekultivace.¹⁷ Celkem bylo na výsypku přemístěno

¹⁰ SUBAG – Sudetenländische Bergbau A. G., společnost byla založena 10. června 1939, zahrnovala většinu báňských podniků v severních Čechách, na Sokolovsku, Plzeňsku a Žacléřsku. Po osvobození byl název společnosti změněn na Severočeské hnědouhelné doly v Mostě.

¹¹ IVAN ŠTRBÁN, *Báňská historie Mostecká* [on-line], ukázky z knihy zveřejněny na <http://www.mining.cz/texty/mus.htm>, publikováno 27. května 2018.

¹² S. ŠTÝS – L. HELEŠICOVÁ, *Proměny měsíční krajiny*, s. 34.

¹³ Řez mosteckou pánví [on-line], převzato z http://geologie.vsb.cz/reg_geol_cr/9_obr/9_10_rez_mosteckou_panvi.jpg, publikováno 9. května 2018.

¹⁴ Text a jednací číslo vládního rozhodnutí se nepodařilo dohledat. Všechny dostupné zdroje jej uvádějí pod touto obecnou formulací.

¹⁵ MARCELA KRAJNÍKOVÁ, *Rekultivace výsypek a jejich efektivnost*, diplomová práce VŠE v Praze, Národohospodářská fakulta, Praha 2009, s. 51.

¹⁶ J. LUXA a kol., *Doly Bílina*, s. 129.

¹⁷ JIŤKA ŘÍHOVÁ, *Vliv pedologické charakteristiky stanoviště a způsob rekultivace na vývoj biologického pokryvu výsypky Radovesice*, bakalářská práce Přírodovědecké fakulty Univerzity Karlovy v Praze, Ústav pro životní prostředí, Praha 2011, s. 9.

Obr. 6. Radovesická výsypka, zasypávání kostela. Foto: archiv Biskupství litoměřického, 1983.

680 milionů metrů krychlových zeminy a průměrná mocnost se pohybuje v rozmezí 50–70 metrů s maximálním převýšením 120 metrů.

Likvidaci původní krajiny předcházely rozsáhlé průzkumy území zaměřené nejen na stavební fond, ale i dokumentaci zde žijících rostlin a živočichů, realizovány byly také průzkumy geologické, hydrologické apod.¹⁸ Tématu Radovesické výsypky se věnují také dva dokumentární filmy natočené Krátkým filmem v roce 1970 a 1973 na objednávku Státního ústavu památkové péče a ochrany přírody v Ústí nad Labem. V současnosti představují naprosto ojedinělý pohled na krajinu Radovesického údolí v původní nezměněné podobě.

Těleso výsypky se skládá ze zemin svrchních písčitojilovitých vrstev tvořených převážně prachovitými až písčitymi jíly a písky. Ty ovšem mají extrémně nevhodné půdotvorné vlastnosti. Z tohoto důvodu je na povrch výsypky jako zdroj zúrodnitelné zeminy aplikován meliorační substrát slínovce, těžený v původním svrchním horizontu údolí před postupem výsypky.¹⁹

Původně byla skrývka zavážena nákladními automobily, což se však ukázalo jako zcela nerentabilní řešení. V roce 1968

byl proto vybudován, svou délkou 1093 metrů, nejdelší most v tehdejším Československu. Tento betonový most pro dva pásové dopravníky z dolu Maxim Gorkij, silnici a železniční koridor vedl přes řeku Bílinu přímo do Radovesického údolí.

Celý projekt se od počátku potýkal se zásadními problémy, jejichž hlavní příčinou bylo nedostatečné odvodnění celého území. Původní odvodnění bylo koncipováno pomocí několika příkopů, kterými byla voda odváděna k hrázi, odkud se přečerpávala do příkopu u obce Chotovenka, který ji odváděl do řeky Bíliny. Tento způsob, byť s výhradami, fungoval do roku 1980. V následujícím roce již čerpadla nestačila vodu odvádět a důsledkem toho bylo vytvoření rozsáhlého jezera, ve kterém se nakumuloval jeden milion kubíků vody. Její odčerpávání trvalo tři roky.²⁰ Po této zkušenosti bylo v roce 1982 zahájeno budování tři kilometry dlouhé štoly, která byla proražena přibližně v ose původního koryta Lukovského potoka. Celá odvodňovací soustava byla dokončena v roce 1989.²¹

Budovy ve všech zaniklých obcích byly před zasypáním demolovány, s jedinou výjimkou – kostelem Všech Svatých v Radovesicích. Jeho zasypání (**obr. 6**) v březnu 1983 udělalo symbolickou tečku za existencí Radovesického údolí.

Výsypka, jež je největší ve střední Evropě, představuje unikátní technické i krajinářské dílo. Od počátku projektu byla

¹⁸ Botanický, fytopatologický a hydrobiologický výzkum zde nadále realizují výzkumné univerzitní týmy České zemědělské univerzity v Praze a Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích.

¹⁹ STANISLAV ŠTÝS a kol., *Proměny severozápadu*, Praha 2014, s. 27.

²⁰ TAMTÉŽ, s. 130.

²¹ TAMTÉŽ, s. 130.

Obr. 7. Radovesická výsypka, pohled od východu. Foto: Kateřina Neumannová 2018.

koncipována jako „komponovaná“ krajina s uměle vytvářeným reliéfem (**obr. 7**), která měla sloužit jako rekreační území a pouze malá část byla ponechána přirozené sukcesi (**obr. 8**). Na rozdíl od jiných území, na něž měla těžba z estetického pohledu silný devastující dopad, nelze Radovesické výsypce upřít jistou vizuální hodnotu. Zcela nepochybně se jedná o „dokument“ doby, lze ji z jistého úhlu pohledu považovat za jedinečný symbol moderních dějin severočeské krajiny.

Lze ji však považovat za kulturní krajinu? Z formálního hlediska naplňuje téměř všechny definice kulturní krajiny.²² Při bližším pohledu se ovšem nemůžeme zbavit pocitu, že jí něco chybí.

Krajina je zcela sterilní, umělá. Postrádá především emocionální působivost a integritu, neboť v této nové krajině nejsou ve viditelné formě přítomny starší kulturní vrstvy. Schází jí genius loci i charisma. Tyto kvality jsou pro mnohého těžko uchopitelné, ale při srovnání s autentickou podobou krajiny Českého středohoří (**obr. 9**) lze jednoznačně říci: „*Toto kulturní krajina není!*“

Obr. 8. Radovesická výsypka, pohled od jihovýchodu na střední část výsypky, která byla ponechána přirozené sukcesi. Foto: Kateřina Neumannová 2018.

²² Lze připomenout např. zákon č. 183/2006 (stavební řád), zákon č. 114/1992 (o ochraně přírody a krajiny), definici stanovenou 16. zasedáním Výboru pro světové dědictví (1992) nebo Evropskou úmluvu o krajině (2000).

Obr. 9. Údolí Českého středohoří jihovýchodně od Radovesické výsypky, pohled z Holého vrchu směrem k jihozápadu.
Foto: Tomáš Brož 2017.